

Tekst **DOUWE ANNE VERBRUGGE, ANGELA GROENBOS**
Fotografie **LODE GREVEN, OTTO KALKHOVEN**

Schaatsverhalen
van vroeger

**Kracht
van
natuurijs
breekt niet**

Natuurijs heeft een magische aantrekkingskracht. Poldersloten die er maagdelijk mooi bij liggen na een paar nachten met vrieskou, zijn voor de oer-Hollandse schaatsenrijders onweerstaanbaar. Maar natuurijs betekent van oudsher ook: ijsvermaak. Koek en zopie en gezelligheid. Een onderbreking van lange grauwe wintermaanden. Zes verhalen over ouderwetse schaatsen en de passie voor natuurijs.

Louis de Rijk: 'Scholletje piepen was meer mijn ding'

"Als dikke meneer Tuithof er op kon, dan mochten alle kinderen uit de buurt ook het ijs op. Hij fungeerde als testcase", herinnert Louis de Rijk (72) zich nog goed. "Het beroerde was dat ik soms last had van wintervoeten. Dan moest ik binnen blijven. Verschrikkelijk voor een ijsliefhebber en buitenkind als ik."

Inmiddels heeft Louis zijn passie voor alles wat met ijs te maken heeft dubbel en dwars kunnen uitleven. Op zijn zolderkamertje schittert een museum in jaren-vijftig-stijl. Vol met historische schaatsen en schaatsmedailles. De Kockenees weet dat er meer dan vijfhonderd verschillende merken houten schaatsen zijn. Zelf bezit hij zo'n 350 paren. "Vroeger had ieder dorp zijn eigen schaats."

De plaatselijke smid had er een mooie bijverdienste aan. Hier in de buurt hadden ze in Vinkeveen, Noorden, Linschoten, Tienhoven, Jutphaas en Lopik eigen schaatsmakers. In mijn woonplaats Kockengen had je de 'Okkerman-schaatsen' van smid Johan Okkerman. Zijn buurman Valkenburg, die een wagenmakerij had, maakte de houtjes. Vervolgens ging Okkerman met een kruiwagen vol schaatsen de polder door om schaatsen te verkopen. In de wijde omtrek. Kilometerslang zoude hij over die polderpaadjes."

Een groot schaatser is De Rijk zelf nooit geweest. "Toen ik twaalf was heb ik met de Dorpentocht meegedaan. De start was op het dorp bij café Nederend. Ik had beter in het café kunnen blijven... wat was dat afzien. Voor mijn gevoel hadden we continu oostenwind tegen. En met die sneeuw op het ijs lag ik geregeld op mijn snufferd in het riet. Vijftig kilometer lang ploeteren. En het frappante is dat ik, als verwoed verzamelaar van schaatsmedailles, juist de medaille van deze helletocht niet meer heb. Ik ben 'm kwijtgeraakt. Dus wie een medaille van de Dorpentocht uit 1956 heeft: ik houd mij aanbevolen!"

"Ik heb natuurlijk nog wel wat korte tochtjes gemaakt, maar als kind was scholletje piepen meer mijn ding. Dat ging het beste op het moment dat de dooi intrad. Over die ijsschotsen lopen om de overkant van de polderslootjes te bereiken. Vaak genoeg een nat pak gehad. Stond ik weer druipend in de keuken, stinkend naar bagger. Dan kreeg ik ervan langs van mijn moeder..."

En de wintervoeten? "Dat bleek een tekort aan kalk te zijn. Tja, vroeger ging je niet zo snel naar de dokter, want dat kostte geld. Ik denk dat mijn ouders het uiteindelijk ook niet konden aanzien dat ik met al dat ijsvermaak binnen moest blijven. Gelukkig lag de oplossing binnen handbereik."

De Rijk aanschouwt de rijkdommen van zijn eigen museumje. "Weet je wat dit is? Dit is een 'elger'. Een getande vork waarmee ze palingen vingen. Even een wak in het ijs maken, stro erover, en dan wachten tot de palingen erop afkwamen. Ze waren vroeger zo gek nog niet!"

Wim Vos: 'Rijden op natuurijs is magisch mooi'

De Elfstedentocht van 1985 reed hij zonder handschoenen aan. Koud heeft voormalig marathonschaatser Wim Vos het eigenlijk nooit. Zeker niet als hij schaats. "Ik ben blijkbaar warmbloedig aangelegd, misschien dat ik daarom zo goed presteerde buiten in de kou." Negende werd hij dat jaar in de Tocht der Tochten. Twee minuten achter Evert van Benthem.

De nu 72-jarige natuurijscrack – bekend om zijn rode schaatsmuts – is nog steeds fit: twee keer per dag melkt hij zijn veertig koeien. "Trainen deden we vroeger op onze eigen manier. Na de septemberkermis in het naburige Haarzuilens stopte ik met roken en dronk ik geen enkel biertje meer. Zolang er geen ijs was, zat ik veel op de racefiets. Ook 's avonds als ik de koeien uit had. Vaak met mijn schaatssende buurman Herman Fokker. In het pikke-donker ben ik nog eens tegen een loslopende zeug aangeknald, gelukkig zonder gevolgen." Vanuit zijn boerderij in de buurtschap Portengen kijkt Wim Vos uit over een vlak weidelandschap vol sloten. "In de zomer mooi, maar als het gevoren heeft helemaal. Maar dan schaats ik meestal in Wilnis, bij mijn schaatsmaatje Hattum Kroon." Bij het noemen van diens naam dwalen de gedachten van Vos terug naar de tijden dat hij glorieerde op het natuurijs. "Hattum regelde alles voor ons kleine schaatsteam. Zelfs nu nog betaalt hij ieder jaar honderd euro aan ons 'vaste' hotel in Leeuwarden: als er een Elfstedentocht komt zijn we ervan verzekerd dat we een plekkie hebben. Hattum heeft een hart van goud. En het tekent hoe verknocht we zijn aan het natuurijs. Rijden op natuurijs is magisch mooi." Voor het schaatsen in weer en wind over dat magische ijs beschikt Vos over de juiste techniek: "Ik waaier niet breeduit maar schaats

tamelijk recht vooruit; ik gebruik weinig ijs." Door die techniek in combinatie met een oersterk lichaam won hij natuurijswedstrijden in Emmeloord, Oudehaske en Hindeloopen; op kunstijs alleen de Zesdaagse van Assen. "Dat hadden er meer kunnen zijn als ik een goede eindsprint had gehad." Veel natuurijs-specialisten beschikken over een ijzersterk karakter en dat geldt zeker voor Vos. "We reden in 1985 wedstrijd na wedstrijd op natuurijs. Mijn voeten kregen het behoorlijk te verduren. Op het laatst zaten er hele gaten in de achterkant van mijn voet. Een dokter? Neeuh, daar ben ik niet zo van. En als ik eenmaal op het ijs stond, had ik geen pijn meer." Met die mentaliteit vliegt hij de Elfstedentocht van 1985 in. "Ik wist dat deze lange tocht mij zou liggen; van nature ben ik een 'diesel'. En ik kan de koers goed lezen, dat helpt enorm. Vanaf de start zat ik bij de eersten. Zo'n zestig kilometer voor de finish, tussen Franeker en Bartlehiem, schaatste ik met de grote favoriet Jan-Roelof Kruijthof even in een groepje achter de kopgroep. Samen met Anne Postmus heb ik toen de sprong naar voren gemaakt. Kruijthof gilde als een speenvarken toen wij er zonder hem vandoor gingen. Eenmaal bij de kopgroep werd ons gevraagd of wij Kruijthof mee hadden genomen. Toen wij 'nee' riepen, werd er volop gas gegeven. Met een groep van twaalf man

gingen we toen echt los." Van de laatste twintig kilometer herinnert Vos zich vooral dat hij steenkapot zat. "Onderweg had ik te weinig gegeten. Anderen hadden hulpstukken langs de route staan, wij jammer genoeg niet. Vijf kilometer voor de finish kreeg ik van 'Dolle Dries' van Wijhe nog een drinkbus met energiedrank. Maar zelfs dat hielp niet. Meer dan een negende plek zat er echt niet in." Als in 1986 weer een Elfstedentocht wordt gereden, is Vos in bloedvorm. "Grote tochten op natuurijs reed ik dat jaar allemaal in de topvijf. Vlak voor het startschot interviewde de NOS-tv mij. Ik vertelde dat ik voorin zou eindigen als ik 'de donkerste' goed zou doorkomen. Maar helaas. Na zes kilometer reed ik in een scheur, de hele voorkant van mijn schaatszizer was weggeslagen. Ribben gekneusd en meer ellende. Ik heb nog even doorgehobbeld, maar daar was geen beginnen aan. Ik weet nog dat schaatslegende Jeen van den Berg als toerijder voorbijkwam en mij toeriep dat hij al zijn geld had gezet op een eindoverwinning van mij. Tja, dat zegt wel iets over de vorm waarin ik verkeerde. Ik kan de beelden van 1986 nog steeds niet terugzien. Dat brengt te veel leed naar boven. Maar schaatsen op natuurijs is en blijft het mooiste wat er is. Het heeft mijn leven kleur gegeven."

Riet van Diemen - de Jong: 'Zwieren heeft iets intiem's'

"Als het echt heel koud werd, mocht ik in de woonkamer slapen. Daar was een bedstede. En daar stond ook de potkachel van de boerderij. Op mijn eigen slaapkamertje hingen de ijspegels aan het plafond." De 88-jarige Riet van Diemen - de Jong uit Zoeterwoude lacht er hartelijk om. Een hekel aan die koude winters had en heeft ze allerminst.

"Ik ben als poldermeisje van de boerderij altijd dol op schaatsen geweest. Eerst aan de hand van mijn vader over de boerenslootjes. Later als jonge meid zwieren met de jongens van het dorp op het ijs van de Noord-Aa. Pas heel veel later, op mijn 55ste, ben ik gaan schoonrijden." Riet bleek talent te hebben voor het schoonrijden. Meerdere malen werd zij Nederlands kampioen. Individueel, maar ook met het paarrijden. "Op mijn 85e ben ik gestopt. Bang om te vallen en iets te breken. Maar het hoeft maar even te vriezen, en het schaatsvirus kriebelt." Riet raadt iedere schaatsliefhebber aan te gaan schoonrijden. "Het schaatsen op noren vereist in veel opzichten dezelfde techniek als die van het schoonrijden. Maar het schoonrijden kun je makkelijker tot op hoge leeftijd beoefenen."

Terwijl Riet door haar albums bladert die vol zitten met foto's en gewonnen medailles van

het schoonrijden, komt ze een foto van haarzelf als negentienjarige tegen. "Moet je zien. We schaatsten met een rok aan, want een broek was geen gezicht. Daaronder droegen we elastieken bonzo-kousen. Mijn mutsje en truitje waren van wol van onze eigen schapen. Ik spon de wol, mijn moeder breide." Veel last van winterse toestanden hadden ze niet op de boerderij. "Je was er op ingesteld. Last van bevroren waterleidingen? Welnee, we hadden een pomp waarmee we welwater omhoog pompten. Dat was nooit bevroren. En weet je wat ook zo prettig was aan de winter? Als je je behoefte moest doen, hoefde je niet helemaal naar de buiten-wc. Je ging gewoon even tussen de koeien op stal zitten. Lekker warm."

Ijs betekent ijsplezier. Nu nog steeds, maar vroeger helemaal. "Koek en zopie en gezelligheid. En het was ook een tijd van sjansen,

Het schoonrijden, zwieren of schaatsen aan de stok heeft natuurlijk iets intiem's. In mijn jeugdijaren had je niet veel vertier. Wij woonden 'in de hel'; zo noemde men het achtereind van de Westeindse polder waar onze boerderij stond. Het liep er dood. Als er ijs lag, ging er een wereld voor ons open. Alles en iedereen werd makkelijker bereikbaar. Naar school konden we 'schuin-toe' over de weilanden lopen. In plaats van drie kwartier deden we er dan twintig minuten over naar school. En op zondag met de koets naar de kerk over de bevroren paden. Wat een belevenis. Het paard werd op 'scherp' gezet; onder zijn hoefijzers werden stiften gedraaid waardoor hij meer grip had. Vader zat dan op de bok. In de koets deelden we één stoof om een beetje warm te blijven. En ik weet dat de buurvrouw die meereed een mof had met daarin een klein kruikje. Bijzonder was dat!"

Toon van Kempen: 'Ik had in 1963 Leeuwarden best kunnen halen'

"Ik ben wel een beetje een waaghals. Ook op het ijs." Ondanks zijn bravoure was Toon van Kempen (81) achteraf wel blij dat hij door autopech te laat aan de start verscheen van de Elfstedentocht in 1963. "Daardoor hoefden we niet in het donker van de ochtend te schaatsen. Dat is echt wel gevaarlijk hoor."

Toon van Kempen uit De Hoef herinnert zich de tocht van 1963, de zwaarste Elfstedentocht aller tijden, als de dag van gisteren. Alle details weet hij nog. "In 1954 en 1956 had ik ook wel met de Elfstedentocht mee kunnen doen, maar ik wist amper hoe ik in Friesland moest komen. Als rietdekkersknechtje uit Hazerswoude was ik heel niet grootgebracht om met de bus of trein te reizen. Maar in 1963 had mijn kameraad Piet de Ruiter een bestelautootje, een groene Ford. Ook dorpsgenoten Peter van Engelen, Wim Verkerk en Ted Elshout gingen mee. Voorin zaten we met z'n drieën open gepropt, achterin hadden we matrassen neergelegd, daar konden twee jongens half liggen, half zitten. Zo zijn we een dag voor de tocht naar het hoge noorden gehobbeld. We hadden een logeeraadresje in Vrouwenparochie, zo'n twintig kilometer van Leeuwarden."

"De ellende begon de volgende ochtend", verhaalt Van Kempen. "De auto wilde niet starten. En door alle sneeuw lukte het ook niet om de auto aan de praat te duwen. De schrik sloeg ons om het hart. Gelukkig kwam er een militaire vrachtwagen voorbij, die heeft ons op sleeptouw genomen. Aan de start kregen we te horen dat we beter niet weg konden gaan, omdat het zulk bar weer was en het ijs zo slecht. Maar dat weerhield ons niet. We hadden in het begin de wind in de rug. Zo kon ik rustig beginnen en energie sparen. Als je even kon aanpikken bij een groepje, zat je goed. We hadden met ons vijven afgesproken dat we niet op elkaar zouden wachten. En dat kwam mij goed uit. Ik was in vorm. Halverwege de tocht, bij Bolsward, kreeg ik voor het eerst te horen dat er rijders van het ijs werden gehaald:

'Julie magge wel opschieten', werd mij toegeschreeuwd. Toen sloeg de paniek wel even toe. Gelukkig waren de Friezen fantastisch, je kreeg gratis boterhammen met spek en kaas en warme thee. Heerlijk. Maar eenmaal bij Franeker was het toch echt einde oefening. Zie je mijn stempelkaart? 16.45 uur staat er op. Niemand kwam er meer door, alle rijders werden van het ijs gehaald. Ik baalde want ik had wel door gekund. Mijn benen waren goed. In de dagen voor de Elfstedentocht schaatste ik drie toertochten per dag. En als jochie schaatste ik in de selectie van Jong Oranje. Samen met Kees Verkerk. Dus ik denk dat ik de finish in Leeuwarden wel had gehaald. Daarbij: ik ben een vechter. Toen ik geboren werd en de boerin van de boerderij waar mijn vader werkte aan hem vroeg hoe het met mij ging, zei mijn vader: 'Ik denk niet dat het een blijvertje is'. Ik had namelijk een gat in mijn gehemelte en kon amper drinken. Toch ben ik er doorheen gekomen."

In 1986 schaatste Toon de Elfstedentocht wel uit. Aan het schaatsen bewaart hij vele herinneringen die hij bijeengebracht heeft in zijn museum 'Koud aan de Dijk'. Honderden historische houten schaatsen staan er tentoongesteld. Evenals schaatspakken en andere schaatsattributen uit het verre verleden. "En misschien ken je mijn zoon Richard? Hij heeft als marathonschaatser in de jaren tachtig en negentig honderden prijzen gereden. Tja, het bloed kruipt..."

Frank de Goederen: 'Linschoter schaats overtrof Friese doorloper'

"Zie je hier in de krul het merkteken van de smederij Barneveld staan? Het bewijs dat dit echt een Linschoter schaats is", vertelt de 66-jarige Frank de Goederen. En hij kan het weten. Jacob Barneveld, de laatste smid en schaatsenmaker in het polderdorpje Linschoten, is de oudoom van Frank. "De Linschoter schaats was tot in het begin van de twintigste eeuw populairder dan de Friese doorloper. Echt een topper dus!"

In de pittoreske Dorpsstraat van Linschoten woont Frank met zijn vrouw Ria naast de voormalige smederij. "Alle oude kasboeken van de smederij zijn bewaard gebleven, zo kan ik precies achterhalen hoe het de schaatsmakerij verging. Het vormde maar een klein deel van de omzet; als er weinig werk was werden er schaatsen gemaakt. Met het smidswerk en het beslaan van de paarden werd het echte geld verdiend."

Toch geniet de Linschoter schaats een grote faam. In 1755 wordt de schaats voor het eerst genoemd, met de Linschoter smid Klaas van Wijk als 'uitvinder'. Het ambacht wordt in de smederij overgedragen op de opvolgers, ook als het geen familie is. Frank: "Eind negentiende eeuw neemt Arie Barneveld de smederij over. De Linschoter schaats viert zijn hoogtijdagen. In Utrecht en Noord- en Zuid-Holland is de schaats mateloos populair. Er wordt in kranten volop geadverteerd met de schaats. Hij is veel populairder dan de Friese doorloper." Maar in de twintigste eeuw keren de zaken, de Friese doorloper maakt een opmars. "Dat zie je terug in de kasboeken. Jacob, de zoon van Arie, produceert steeds minder schaatsen. Plaatselijke smederijen kunnen niet meer concurreren

met de Friese schaatsfabrieken die dan ontstaan. In de Tweede Wereldoorlog is er nog even een opleving in de Linschotense smederij van Jacob Barneveld. Blijkbaar was er door allerlei beperkingen in de oorlogstijd een tekort aan schaatsen, maar daarna is het toch echt over met de Linschoter schaats."

De schaatscultuur in en om het waterrijke Linschoten is van oudsher groot. Frank: "Je hebt hier sloten en vaarten genoeg en je kunt alle kanten op: Woerden, Montfoort, Oudewater. Onlangs hoorde ik van schilder-knecht Jan hier op het dorp het verhaal dat het voor de goede schaatsers in deze streek een uitdaging was om naar Gouda te schaatsen. Daar kochten ze dan een aardewerken Goudse pijp, met zo'n lange steel. Als je de pijp ongeschonden thuis wist te brengen, was je een goeie schaatser, want dan was je onderweg blijkbaar niet gevallen. Zo'n pijp is namelijk nogal breekbaar." Zelf bindt Frank de Goederen de gladde ijzers maar zelden onder. "Mij veel te koud. Als baby van acht maanden emigreerde ik met mijn ouders vanuit Linschoten naar Australië. Toen ik vijf jaar was keerden we terug naar het dorp. Als kind had ik iedere winter opnieuw bevroren oorschelpen. Ik was de Australische zon gewend geraakt!"

"Hij won verschillende prijzen met zijn schaatsen en hij was hofleverancier." Talloze schaatsfabrieken waren er aan het begin van de vorige eeuw in Friesland, maar Engelbert Faber weet zeker dat zijn oudoom Taeke Faber uit Beetsterzwaag topschaatsen maakte. "Toch leuk om te bedenken welke royalty er op zijn schaatsen gereden heeft."

Hij wacht nog op een 'echte' winter, want zonder ijs lukt het niet om een stukje te schaatsen op zijn 'familieschaatsen'. Engelbert Faber vond vier jaar geleden een paar schaatsen uit de fabriek van zijn oudoom Taeke Faber uit Beetsterzwaag. "Maar sindsdien hebben we geen ijs meer op de sloten hier gehad. Er ontbreekt een gesp, maar verder zijn de schaatsen nog in prima staat. Het zou wel bijzonder zijn: een rondje over de bevroren kreek, op de schaatsen die de broer van mijn vader nog heeft gesmeed."

Een echte schaatser is de 66-jarige Engelbert niet. "Ik ben geboren in Indonesië, dus als heel kleine jongen heb ik de ijzers nooit ondergebonden." Als het gezin naar Nederland verhuist, leert hij als-nog schaatsen. "Eerst op Friese houtjes, later op noren. Maar een goede ben ik nooit geworden. Ik kon vooruit komen en een bochtje draaien, maar ik was zeker geen Schenk of Verkerk." Uit de verzamelde advertenties die Engelbert van de schaatsfabriek vond, blijkt dat Faber een flink assortiment schaatsen smeedde: de Friesche Laaghals, 'met zeer dunne ijzers, speciaal voor hardrijders op de korte baan'. Of de Fijne Friesche Schaats, 'uitermuntend geschikt voor vrouwen, daar 't haken geheel wordt voorkomen'. Alle modellen met het smidsmerk van Taeke in het ijzer geslagen. Engelbert: "Zelf heb ik een zwierschaats, met extra brede leest. Voor mij is het vooral een mooi, tastbaar stukje familiegeschiedenis."

Engelbert Faber: 'Tastbare familie- geschiedenis'